

KUNTUG‘MISH” DOSTONIDA XALQ OG‘ZAKI IJODI UNSURLARINING (IRIM-SIRIM, E’TIQOD VA MAQOLLAR) MA’NO VA MAZMUN JIHATIDAN TAHLILI

Tirkasheva Sevara

Navoiy davlat universiteti 3-kurs talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada “Kuntug‘mish” dostoni o‘zbek xalq og‘zaki ijodining muhim namunasi sifatida tahlil qilinadi. Asarda xalqning qadimiy urf-odatlari, e’tiqodlari, irim-sirimlari hamda ma’naviy-axloqiy qadriyatlari badiiy talqin etilganligi yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Kuntug‘mish dostoni, Ergash Jumanbulbul o‘g‘li, irim-sirimlar, xalq e’tiqodi, og‘zaki ijod, urf-odat, qadriyat, mentalitet.*

Annotation: *In this article, the dastan "Kuntug'mish" is analyzed as an important example of Uzbek oral folk art. The work highlights the artistic interpretation of the ancient customs, beliefs, superstitions, and spiritual and moral values of the people.*

Keywords: *Kuntug'mish epic, Ergash Jumanbulbul o'g'li, superstitions, folk beliefs, oral tradition, customs, values, mentality.*

O‘zbek xalq og‘zaki ijodi milliy madaniyatimizning bebaho boyliklaridan biridir. Xalq dostonlari esa ana shu og‘zaki ijodning eng yuksak janrlaridan bo‘lib, xalqning turmush tarzi, dunyoqarashi, e’tiqodlari, urf-odatlari va qadriyatlarini o‘zida mujassam etadi. “Kuntug‘mish” dostoni ham ana shunday asarlardan biri bo‘lib, unda xalqning qadimiy e’tiqodlari, irim-sirimlari hamda hayotiy tajribalarini ifoda etuvchi pand-nasihat ruhidagi maqollar o‘ziga xos badiiy talqinda namoyon bo‘ladi. Doston matnida uchraydigan irim-sirimlar va e’tiqodiy unsurlar voqealar rivojiga, qahramonlarning ruhiy holati hamda ularning qarorlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu jihatdan, asar faqat badiiy qiymatga ega bo‘lib qolmay, balki xalqning mentaliteti, dunyoqarashi va ma’naviy qadriyatlarini o‘rganishda muhim folklor manba sifatida e’tirof etiladi.

“Kuntug‘mish” dostoni o‘zbek xalq og‘zaki ijodining yirik namunalaridan biri bo‘lib, unda xalqning qadimiy urf-odatlari, e’tiqodlari, ishonchlari, irim-sirimlari hamda axloqiy pand-nasihatlari keng badiiy talqin etilgan. Doston xalqning dunyoqarashi, mentaliteti, ma’naviy qadriyatlari va hayot falsafasini ifodalovchi boy folkloriy qatlamni o‘zida mujassamlashtiradi. Quyida asarda uchraydigan asosiy e’tiqodiy va axloqiy unsurlar ilmiy tahlil qilinadi.

Shirxo‘ralik va nikoh to‘g‘risidagi e’tiqod. Dostonda Xolmo‘minning onasi vafot etganidan so‘ng, Xolbekaning onasi uni emizadi. Natijada ular o‘rtasida “shirxo‘ralik” rishtasi paydo bo‘ladi va ular o‘rtasida nikoh o‘rnatish man etiladi. Ushbu holat xalq orasida sutkashlik orqali qarindoshlik paydo bo‘lishi va bunday qarindoshlikda nikoh

mumkin emasligi haqidagi e'tiqodning ifodasidir. Bu hodisa bugungi kunda ham xalq orasida saqlanib qolgan qadimiy urf-odatlardan biridir.

Nard o'yini orqali taqdir sinovi. Dostonning muhim epizodlaridan birida Xolbeka o'z taqdirini nard o'yini orqali belgilaydi: "Har kim meni olaman deb kelsa, oldiga nard o'yinini qo'yaman; o'ynayman — yutsa tegaman, yutqazsa suyman", — deydi u. Bu holat xalq orasida o'yinlar orqali taqdirni sinash, hayotiy qarorlarni ramziy sinov orqali aniqlash an'anasini ifodalaydi.

Tushlar va bashoratli belgilar. Kuntug'mish va Xolbeka tushlarida bir-birini ko'rishadi, bu tush ularni taqdiran bog'laydi. Xolbeka tushini bashorat sifatida qabul qilib, o'z suratini, soch tolasi va uzugini sandiqqa solib, suvga oqizadi. Bu holat xalq orasida tushlar orqali kelajakni bilish, taqdirni bashorat qilish va tushlarning ilohiy belgilar sifatida qabul qilinishini aks ettiradi.

Sandiq orqali taqdirga ishonish. Xolbeka o'z suratini va uzugini sandiqqa solib, daryoga oqizadi. Bu orqali u taqdirga ishonishini, sevgilisi bilan uchrashuvini "ilohiy irodaga topshirishini" ifodalaydi. Ushbu epizod xalq orasida suvga oqizilgan buyumlar orqali niyat qilish va taqdirga ishonish urfini eslatadi.

Hikmatli so'zlar va axloqiy pand-nasihatlar. Dostonda ko'plab hikmatli so'zlar va pand-nasihatlar uchraydi. Masalan:

- **"Musofirchilikda yo zar yarar, yo zo'r yarar."** — mashaqqatli hayotda kuch va sabr insonning eng katta boyligi ekani ifodalanadi.
- **"Xon g'azabi — Xudo g'azabi."** — hukmdor g'azabining ilohiy kuch bilan tenglashtirilishi xalq tafakkuridagi siyosiy e'tiqodni ifodalaydi.
- **"Zarning qadrin zargar bilar."** — haqiqiy qadriyatni uni tushunuvchi inson anglaydi, degan ma'noda ishlatilgan.
- **"Dam shu damdir, o'zga damni dam dema."** — hayotning har onidan shukur bilan foydalanish g'oyasi ilgari suriladi.

Yaxshi niyat va duo kuchiga ishonish. Kuntug'mish safarga chiqayotganda otasining "Oлло yor bo'lsin, pirlar madadkoring bo'lsin" degan duosi orqali xalq orasida duoning himoya kuchiga, safar va hayotdagi baraka manbai sifatida ishonish an'anasi ifodalangan.

Humo qushining podsholik ramzi sifatidagi e'tiqod. Zangar shahrida shoh vafot etgach, humo qushini uchirish marosimi o'tkaziladi. Qush kimning boshiga qo'nsa, u yangi shoh bo'ladi. Humo qushining Kuntug'mish boshiga uch marta qo'nishi xalq orasida bu qushning muqaddaslik, taqdir va podsholik ramzi sifatida qabul qilinishini ifodalaydi.

Darveshlik va tasavvufiy ruhiyat. Kuntug'mish o'z yaqinlarini yo'qotgach, "Bu dunyo bahridan kechdim, qalandar bo'ldim" deya e'tirof etadi. Bu holat xalq tasavvufiy tafakkurida darveshlik — ya'ni dunyo lazratlaridan voz kechish orqali ruhiy poklanish g'oyasini ifodalaydi.

Falakka shikoyat qilish. Dostonda “falakka shikoyat” motifi orqali insonning taqdir oldidagi ojizligi, ilohiy adolatga bo‘lgan ishonchi ifodalanadi:

“Xonu monim bo‘ldi chun barbod dastingdan, falak,
Bo‘lmadi g‘amgin bu ko‘nglim shod dastingdan, falak.”

Fidokorlik va aka-ukalik sadoqati. Gurkiboy va Mohiboyning bir-biri uchun jonini fido qilishga tayyorligi xalq orasida birodarlik, sadoqat va fidokorlik fazilatlarining qadrlanishini ifodalaydi.

Qur‘oni Karim oldida qasam ichish. Kuntug‘mish va Azbarxo‘ja Qur‘oni Karimni o‘rtaga qo‘yib qasam ichadilar. Azbarxo‘janing bu qasamyodni buzishi esa xalq orasida Qur‘on nomidan qasam ichish muqaddas ekani va unga xiyonat qilish og‘ir gunoh sanalishini ko‘rsatadi.

Sahro va yolg‘izlikda ruhiy poklanish. Kuntug‘mishning sahroda yolg‘iz qolib, ichki kechinmalari ustida mulohaza yuritishi xalq tasavvurida sahro — sinov, poklanish va ruhiy yangilanish makoni sifatida talqin etilishini ko‘rsatadi.

Muqaddas sonlar: uch va yetti. Dostonda ayrim voqealar uch marta yoki yetti kun davomida sodir bo‘ladi. Bu xalq e‘tiqodida “uch” va “yetti” sonlarining muqaddaslik, bashorat va marosimiy takror ramzi sifatida qaralganini bildiradi.

Xun olish va adolat e‘tiqodi. Azbarxo‘janing xiyonati uchun jazo olishi — qadimgi xalq qarashlarida adolatni tiklash, zulmni yo‘qotish va “xun olish”ni ilohiy haqiqat sifatida qabul qilish an‘anasining ifodasidir.

Orzuning ro‘yobga chiqishiga ishonch. Kuntug‘mishning bolalikdagi orzusi — podshoh bo‘lish — oxir-oqibat amalga oshadi. Bu holat xalq ishonchida “pok niyat va toza orzu” ning albatta ro‘yobga chiqishi haqidagi e‘tiqodni aks ettiradi.

Ayolning yo‘l ko‘rsatuvchi kuchi. Xolbeka farzandlariga yo‘l ko‘rsatib, ularni to‘g‘ri yo‘lga yo‘naltiradi. Bu holat xalq qarashlarida ayol kishining sezgi, donolik va ilohiy ilhom manbai sifatida qabul qilinishini ifodalaydi.

“Kuntug‘mish” dostoni o‘zbek xalqining qadimiy dunyoqarashi, e‘tiqodlari va axloqiy qarashlarini o‘zida mujassam etgan yuksak badiiy asardir. Doston matnida irim-sirimlar, e‘tiqodlar, tush va bashorat, duo va niyat, muqaddas sonlar, hayotiy pand-nasihatlar kabi xalq tafakkuriga xos unsurlar keng ifoda topgan. Ushbu folklor elementlari asarning voqealar rivojida muhim badiiy va g‘oyaviy vazifani bajaradi — ular qahramonlarning ruhiy holatini ochib beradi, ularning qarorlariga ta’sir qiladi va xalqning hayot falsafasini aks ettiradi.

Dostonda keltirilgan e‘tiqodiy va axloqiy motivlar xalqning ma’naviy qadriyatlarini, dunyoqarashini, insoniy fazilatlar haqidagi qarashlarini chuqur ifodalaydi. Xalq orasida avloddan avlodga o‘tib kelayotgan “yaxshi niyat”, “duo kuchi”, “taqdirga ishonish”, “adolat”, “fidokorlik” singari tushunchalar asar orqali badiiy talqin etilib, milliy tafakkur manzarasini yaratadi.

“Kuntug‘mish” dostonida pand-nasihat ruhida maqollar ham o‘zining tarbiyaviy ahamiyati bilan ajralib turadi. Ular insonni sabr-toqat, halollik, adolat va fidokorlikka

chorlaydi. Shu bois, mazkur doston nafaqat badiiy asar sifatida, balki xalq e'tiqodi va ma'naviyatini o'rganish uchun muhim manba sifatida ham qadrlidir.

Umuman olganda, "Kuntug'mish" dostoni o'zbek xalqining boy ruhiy dunyosini, qadimiy urf-odat va e'tiqodlarini, insoniy fazilatlar haqidagi qarashlarini ifodalovchi noyob folklor yodgorlik sifatida ilmiy tahlil va qadrlashga munosib asardir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kuntug'mish// Aytuvchi: Ergash Jumanbulbul o'g'li, nashrga tayyorlovchi: Hodi Zarif/. –Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1975
2. Asadullayeva Marjona Ziyoqul qizi. (2024). "Kuntug'mish" dostoni misolida o'zbek xalq og'zaki ijodi namunalarini o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan muammolar tahlili. *Samarali ta'lim va barqaror innovatsiyalar jurnali*, 2(4).
3. Tohirova M. "Kuntug'mish" dostonining millat ruhiyatini aks ettirishdagi o'rni // *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari: xalqaro ilmiy jurnal*, 2024.

